

Людмила Студьонова

АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ ОПІР НА ЧЕРНІГІВЩИНІ 1917–1938 рр.

Автором статті порушується маловивчена тема боротьби різних верств населення Чернігівської губернії проти влади, яка насильницьким шляхом у 1917 році зруйнувала звичний уклад життя, кинувши тисячі людей у вир громадянської війни. Цей опір практично тривав майже до початку Другої світової війни. Тому тріумфальної ходи радянської влади, про яку пізніше писали історики і краєзнавці, в Чернігівському краї не було. Лише за період 1917–1932 рр. в області діяли 137 повстанських загонів. У наступні роки відбувалися поодинокі виступи.

Ключові слова: *Ленін, більшовики, Центральна Рада, Українська Народна Республіка, повстанських рух, Надзвичайна Комісія, Лев Троцький, Михайло Шкільник, Петро Краснов.*

7 листопада за старим стилем 1917 року Українська Центральна Рада ухвалила III Універсал. Цим документом проголошувалося створення Української Народної Республіки. Чернігівський губернський комісар Тимчасового уряду Дмитро Іванович Дорошенко у цей час перебував у Могильові у складі делегації Центральної Ради у ставці Верховного командування. Вирішувалося питання про утворення особливого українського фронту для захисту української території, який би об'єднав Румунський і Південно-Західний фронти. Однак 8 листопада вранці Дмитро Іванович вирушив до Чернігова. Він згадував: *«В Чернигове я застал приготовления к торжественному празднованию провозглашения Украинской республики. Это празднование состоялось в ближайшее воскресенье. На площади перед Спасопреображенским собором преосвященный Иоанн отслужил молебен и сказал приличествующее случаю слово. И. Л. Шраг, городской голова А. Верзилов и я произнесли речи, затем состоялся парад войскам черниговского гарнизона, который мне пришлось принимать. Последний раз видали черниговцы стройные ряды войск, с офицерами во главе, с сине-желтыми украинскими знаменами, с музыкой, дефилировавшие в полном порядке и с песнями расходившиеся после парада. Празднование прошло при огромном стечении народа и с большим подъемом. После беспрестанной тревоги и напряженности последних недель, блеснул светлый луч; все ожидали, что независимая Украина, отделившаяся от большевистской России, сделаетя оплотом порядка, законности, что она сумеет сама лучше устроить свою жизнь»* [1]. Проте сподівання чернігівської інтелігенції не виправдалися. Місцева більшовицька організація у складі Ю. М. Коцюбинського, В. М. Примакова, В. А. Селюка, С. І. Соколовської, Л. І. Тіліса та інших розгорнула боротьбу проти Центральної Ради.

І тут необхідно поговорити про Леніна. Про Лютневу революцію 1917 року він дізнався випадково, бо, як і в 1905 році, жив за межами Росії. Ленін не був до неї готовий. Зрозумів, що революція і без нього здатна продовжуватися. Тому треба повертатися на батьківщину. У документальному фільмі «Кто заплатил Ленину?» (Г. Огурная режисер та автор О. Чавчавадзе) [2] підтверджена версія про те, що Жовтнева революція зроблена на німецькі гроші, що більшовиків до влади привів диявольський план кайзерівського МЗС, розроблений і реалізований одним із пер-

© Студьонова Людмила Валентинівна – бібліотекар відділу краєзнавства Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка, член Національної спілки краєзнавців України.

ших російських революціонерів Олександром Парвусом. В одному із інтерв'ю Олена Чавчавадзе розповіла: *«Ми пропонували телеканалу «Росія» зробити не одну, а хоча б дві серії. Керівництво не пішло на цей крок, очевидно, припускаючи, яку реакцію викличе наш фільм. У результаті до нього увійшла одна двадцятьма зібраного матеріалу. Нам з режисером Галиною Огурною вдалося одержати і зняти ексклюзивні документи у Державному архіві Австрії, в Політичному архіві німецького МЗС, у Гуверському інституті Стенфордського університету, в архівах ФСБ і колишньому архіві КПРС»* [3]. Олександр Львович Парвус (1867–1924) увійшов в історію як діяч європейського міжнародного соціал-демократичного руху, публіцист, теоретик-марксист, доктор економічних наук, ідейний автор-теоретик Жовтневого перевороту в Російській імперії. У березні 1915 року він був першим консультантом німецького уряду по Росії. Саме Парвус виклав МЗС Німеччини свій план щодо виведення росіян із війни революційним шляхом. Головну роль він відводив Леніну, якого переконав у тому, що Німеччина повинна перемогти у цій війні, і тоді в Росії спалахне революція. Обидві сторони прийняли цей план. Ленін – у травні 1915 року, а у грудні отримав від Берліна 1 млн руб. для проведення виступів у Петрограді. Виїзд на батьківщину німці організували йому в квітні 1917 року. Ленін запропонував зробити вигляд, що вагони, в яких належало їхати, запломбовані, аби притупити пильність прикордонників. Він украй здивувався тому, як його зустрічали у Петрограді. Очікував власного арешту за наказом Тимчасового уряду. Однак Леніна не заарештували. А зустріч з броньовиком і матросами влаштував Олександр Парвус. Авторство всіх гасел Леніна з броньовика також належало йому.

У липні 1917 року в російській столиці сталися численні заворушення. Більшовики платили робітникам за них німецькими грошима від 10 до 70 руб., а за стрілянину на вулицях – від 120 до 140 руб. Гроші для Леніна надходили з Берліна через Швецію. На ленінські газети німці виділили 5 млн марок. Французька розвідка встановила, що Берлін через різні банки перевів більшовицькому лідеру на потреби революції 37 млн руб.

8-9 листопада 1917 року Тимчасовий уряд мав укласти сепаратний мир з Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, військово-політичним угрупованням Антантою, основними членами якого були Велика Британія, Французька республіка і Російська імперія. Дізнавшись про такий намір, Ленін проголошує у колі своїх соратників історичну фразу: *«Зволікання смерті подібне!»* і приступає до жорстких і рішучих дій. 7-8 листопада влада в Петрограді опинилася у руках більшовицької партії. З перших днів намітилася відмова нової влади від демократії. Почалося встановлення диктатури пролетаріату під керівництвом ленінської партії, підготовка до здійснення найближчим часом світової революції та утворення Всесвітньої федеративної республіки Рад.

Одержимий ідеєю створення подібної держави, Ленін поставився до України як дволикий Янус. Звернемося до фактів. Документ, написаний Леніним 20 травня 1917 р., мав назву *«Наказ обраним на заводах і в полках депутатам до Ради робітничих і солдатських депутатів»* і містив наступні рядки: *«... великороси не будуть насильно вдержувати ні Польщі, ні Курляндії, ні України, ні Фінляндії, ні Вірменії, взагалі ні одного народу. Великороси пропонують братерський союз усім народам і утворення спільної держави за добровільною згодою кожного окремого народу, а ні в якому разі не через насильство, пряме чи посереднє. Великороси зобов'язуються, за умови такого миру, негайно вивести війська і з Галичини, і з Вірменії, і з Персії, надаючи цим народам, так і взагалі всім народам без винятку вирішити цілком вільно, чи хочуть вони жити в окремій державі чи в союзній державі з ким завгодно»* [4]. Цей документ був платформою більшовицької партії в кампанії по виборах до Рад і відіграв важливу роль в їх більшовизації. 30 травня 1917 року в Києві відкрився Всеукраїнський селянський з'їзд. Голова Тимчасового уряду О. Ф. Керенський послав телеграму, в якій визнав з'їзд несвоєчасним. Адже країна перебуває у стані війни. Українська Центральна Рада не погодилася з цим рішенням. Ленін відгукнувся на цю подію статтею в газеті *«Правда»* від 15 (2) червня 1917 року *«Не демократично, громадянине Керенський!»*. Читаємо: *«Військовий міністр визнає «несвоєчасним» з'їзд українців і своєю владою забороняє*

цей з їзд! Ще зовсім недавно громадянин Керенський «перетягував» Фінляндію, тепер він вирішив «підтягнути» українців, і все це робиться ім'ям «демократії»! Колись О. І. Герцен указав, що коли подивився на «художества» пануючих класів Росії, то стає соромно визнавати себе росіянином. Тепер Росія скинула царя. ...ї тепер мимоволі просяться на язик гіркі слова О. І. Герцена» [5].

Але після Жовтневого перевороту, коли Україна встала на шлях незалежності, тональність Леніна різко змінилася. Він пише «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради», датований 3 (16) грудня 1917 року. Ленін визнає *«народну Українську республіку, її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською республікою про федеративні і тому подібні взаємовідносини між ними»* [6]. І тут же обвинувачує Центральну Раду *«в тому, що, прикриваючись національними фразами, вона веде двозначну буржуазну політику, яка давно вже виражається в невизнанні [Центральною] Радою Рад і Радянської влади на Україні. ...Ця двозначна політика, що позбавляє нас можливості визнати [Центральну] Раду, як повноважного представника трудящих і експлуатованих мас Української республіки...»*[7].

Далі Ленін ставить перед керівництвом УЦР питання, які за змістом є ультиматумом. Вимагалось не пропускати надалі без згоди Верховного головнокомандуючого ніяких військових частин, що направляються на Дон, на Урал або в інші місця. За цим «Маніфестом» Рада мала зобов'язатися сприяти революційним військам у справі їхньої боротьби з контрреволюційним кадетсько-каледінським повстанням. Врешті-решт, припинити всі свої спроби роззброєння радянських полків та робітничої Червоної гвардії в Україні і повернути негайно зброю тим, у кого вона була віднята. Якщо ці «питання» протягом 48 годин Центральна Рада не вирішить і не дасть конкретної відповіді, *«Рада Народних Комісарів вважатиме Раду в стані відкритої війни проти Радянської влади в Росії і на Україні»* [8].

Український уряд відкинув ультиматум Ради Народних Комісарів. З кінця грудня 1917 року між обома державами настав стан війни. Тридцятитисячна російська армія під проводом В. О. Антонова-Овсієнка чотирма групами вирушила з Гомеля і Брянська в Україну в напрямках: Чернігів-Бахмач, Глухів-Конотоп, Харків-Полтава-Лозова. Головнокомандувач арміями Лівобережної України Петро Федорович Болбочан (1883–1919) підписав наказ про оголошення військового становища в Харківській, Чернігівській і Полтавській губерніях: *«Підкреслюю, що ми боремося за самостійну демократичну Українську Республіку, а не за єдину Росію, якою б вона не була – монархічна або більшовицька. В Українській Республіці будуть забезпечені права усіх груп націй населення, які мешкають на її території»* [9].

Становище склалося вкрай тяжким. 28 січня 1918 року червоногвардійські загони захопили Конотоп і станцію Бахмач. Війська УНР відступили у напрямку ст. Крути. Командувачем червоними військами у бою під Крутами було призначено М. А. Муравйова – одіозну постать колишнього штрафника, позбавленого офіцерського звання, та есера, який пристав до більшовиків. Він розробив план «блискавичної ешелонної війни», яка йшла без оголошення самої війни і використала паніку в стані влади УНР. «Ешелонна» війна передбачала швидке просування радянських військ по залізниці, при повній відсутності фронту, в напрямку Києва, Чернігова, Катеринослава, Донбасу на поїздах, нападаючи несподівано на українські гарнізони в містах і на станціях.

За спогадами Антонова-Овсієнка, 28 січня 1918 року розпочався бій під Крутами, який закінчився 30 січня поразкою українців. Аби надати собі неабияку значимість і очорнити противника, Муравйов інформував про цей бій Антонова-Овсієнка і Раднарком таким чином: *«Після дводенного бою, перша революційна армія Єгорова за підтримкою 2-ї армії Берзина біля ст. Крути розбила контрреволюційні війська Ради під проводом Петлюри. Петроградська Червона гвардія, Виборзька і Московська гвардія винесли майже одні весь бій на своїх плечах. Петлюра, під час бою, пустив поїзди з обеззброєними солдатами з фронту назустріч наступаючим революційним військам і відкрив по нещасних артилерійський вогонь. Війська Ради склалися із батальйонів*

офіцерів, юнкерів і студентів, які, окрім зробленого звірства із солдатами, що поверталися з фронту, були сестер милосердя, які потрапили під час бою до них в руки. Йду на Київ. Селяни захоплено зустрічають революційні війська» [10].

За останні роки трагедія поблизу станції Крути більш-менш у подробицях описана в українській історичній літературі [11]. Тому зауважимо лише, що твердження Муравйова про захоплену зустріч селянами революційних військ не зовсім відповідає дійсності. Так, ще у грудні 1917 року Новозибківська повітова управа та українці Стародубщини Чернігівської губернії надіслали до офіційного Києва прохання приєднати їх регіони до складу УНР [12]. У відповідь на звернення людей до українського уряду більшовики Новозибківського повіту почали створювати сільські загони Червоної гвардії. На засіданні виконкому Новозибківської повітової Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів 24 січня 1918 року було ухвалено положення про сільську Червону гвардію «для зашити революционних завоеваний народа и для проведения в жизнь всех постановлений народной власти» [13]. Цікаві, на наш погляд, дві позиції у цьому документі: до складу гвардії можуть входити не запламовані і *тверезі* люди, не молодше вісімнадцяти років, які поділяють завоювання революції і підтримують радянську владу; там, де існують партійні організації більшовиків і лівих есерів, Червона гвардія *вербується* із членів цих партій, а прості селяни обираються на загальних селянських зборах.

Більшовики переконували населення Чернігівщини в тому, що Центральна Рада такий же ворог для них, як і Тимчасовий уряд. Почалися виступи проти УЦР. В. О. Антонов-Овсієнко писав: «Силы повстанцев внутри Украины не поддаются учету. Повстанческие настроения в Конотопском, Путивльском и Черниговском уездах. ... На Черниговщине повстанческие части сведены в бригаду, которая развертывается в дивизию и по 21 декабря [1918 г.] продвинулась в направлении из Почепа – до Новозыбкова (с боями у Клинцов), в направлении на Городню – до Почепы через Стародуб до Семеновки и в направлении на Сосницу, заняв Новгород-Северский...» [14].

За свідченням Антонова-Овсієнка, П. Ф. Болбочан восени 1918 р. зі своїм штабом переїхав до Полтави. Звідси він міг безперервно керувати полком ім. гетьмана Петра Дорошенка під командуванням Олександра Загородського (1889–1968) і дивізією сірожупанників підполковника Михайла Палія (?-?) в Конотопі, де він проводив посилену мобілізацію. У Конотопському повіті сформувалася 1-а резервна стрілецька дивізія, а у Сосницькому – полк імені Тараса Шевченка. 6 грудня 1918 року Михайло Палій захопив Бахмач, вигнавши генерал-лейтенанта Литовцева [15]. Необхідно сказати кілька слів про цього військового діяча. Його справжнє ім'я Костянтин Костянтинович Шильдбах (1872–1939), уродженець Москви. Прізвище Литовцев з'явилося після того, як він став командиром лейб-гвардії Литовського полку. У 1918 р. служив у армії УНР. На Полтавщині сформував і очолив Лубенський гайдамацький курінь. А потім перейшов на бік білого руху. Став начальником штабу Південної армії. Згодом пережив еміграцію, повернувся на батьківщину. К. К. Шильдбаха звинуватили в антирадянській діяльності і шпигунстві. Розстріляний у Москві 20 лютого 1939 року. Реабілітований 4 жовтня 1996 року.

Судячи із записів Антонова-Овсієнка, події на кінець 1918 року були складними для обох сторін. Селяни почали підтримувати більшовиків. Місто Новгород-Сіверський зайняв 2-й Новгородський радянський піхотний полк. Однак у районі Крут радянські військовики вступили у бій з наступаючими від станції Плиски і Британів січовиками, які мали артилерію і кулемети. Розвідка встановила, що до Вересоч швидко увійшов загін із 40 січовиків. Селяни до них ставляться дуже добре. Резюме Антонова-Овсієнка: «Сводка дает точную картину нашего продвижения на Черниговщину и свидетельствует о стремлении петлюровцев действовать совместно с гетманцами против нас. Она отмечает также ту дружественную связь, которая существовала между гетманцами и немцами. Кроме того, сводка указывает на борьбу с сечевиками в Нежинском районе» [16]. До 14 грудня 1918 року, за свідченням Антонова-Овсієнка, Ніжин, Ромни, Лохвицю, Прилуки, Кролевець, Борзну, Глухів і Шостку зайняли петлюрівці. Їм вдалося зібрати у Роменському і Прилуцькому повітах кадри трьох полків. Становище у Чернігові залишалося не визначеним.

До рук Антонова-Овсієнка потрапили два донесення Михайла Палія, які він відправив із Конотопа для П. Ф. Болбочана. Перше датоване 25 грудня 1918 року. Підполковник писав, що становище по всій Чернігівській губернії і частині Полтавської геть тривожне. Підпорядковані йому війська зайняли залізничну колію від Ніжина до Кролевця, вигнали різних більшовицьких комісарів. У Конотопі предводителі місцевого населення заражені більшовицьким духом. У другому донесенні від 26 грудня 1918 року М. Палій інформував про те, що у прифронтових смугах від Гомеля, Новгород-Сіверського, Кролевця, Глухова, Путивля кількість більшовицьких агітаторів збільшується. У Конотопі страйкували солдати, багато анархістів. Повсюди більшовицький настрій. Якщо більшовики захоплять Чернігівську і Полтавську губернії, загроза Києву неминуча [17]. Але сталося так, що українські військові частини оволоділи Черніговом.

Проте на початку січня 1919 року радянські війська підійшли на відстань 20 км від міста. Просуваючись у Київському напрямку, Богунський полк під командуванням Миколи Щорса 12 січня 1919 року увійшов до Чернігова. За спогадами колишнього губернського тюремного інспектора Дмитра Васильовича Країнського, життя чернігівців стало невпізнаним. Хліб, який коштував до приходу більшовиків 1 руб. 20 коп., зріс у ціні до 30 руб. за фунт. Були скасовані земські й міські установи, громадські й приватні банки, клуби, інші заклади. У міліції і НК (Чека. – **Авт.**) служили головним чином колишні арештанти. Комісари їздили на службу в екіпажах, відібраних у населення. До квітня у Чернігові та інших місцях запанував голод. У Борзні відбулося повстання. Виступили військові частини у Гомелі, що викликало посилення червоного терору. В цьому досягли успіху повітові НК. В'язниці заповнювалися заручниками. В Острі до тюрми потрапила практично вся місцева інтелігенція. Повсюди почалися масові розстріли. Так, в Остерській в'язниці чекісти з нечуваною жорстокістю розстріляли двадцять людей. Наглядачі підбирали трупи і закопували їх на чорному дворі. Той, хто розстрілював, одержував особливу оплату і весь одяг вбитої ним людини. Пораненого не добивали, а закопували живцем. Потім почали розстрілювати у потилицю для надійності. По Чернігову поширилися чутки, що за Черторийським мостом на шосе, поблизу села Коти, валяються обгризені собаками людські ноги, руки і черепи. На галявині і в ярах жінки бачили золоті зуби і щелепи, але ніхто не захотів брати до рук цього золота. Розстрілювали генералів, поліцейських, жандармів, чиновників, громадських діячів, селян, священників, купців, простих обивателів. Д. В. Країнський писав, що проти такого терору енергійно виступив розміщений у Чернігові загін Червоного козацтва. Козаки загрожували розгромити НК. Розстріли призупинилися на той час, поки більшовики не видворили козаків із Чернігова [18].

15 квітня 1919 року був опублікований декрет ВЦВК «О лагерях принудительных работ» (або концтаборах). Документ регламентував створення не менше одного табору на 300 людей у кожному губернському місті. Організація таких таборів покладалася на НК. У примітках зазначено, що табори примусових робіт можна влаштувати як у межах міста, так і в приміських садибах, монастирях і тому подібне [19]. 20 липня 1920 року відбулося засідання Президії Чернігівського губвиконкому, на якому ухвалили рішення щодо Єлецького монастиря наступного змісту: *«Постановили: Передать Елецкий монастырь Губчека для организации там концентрационного лагеря. По оборудованию лагеря передать помещение Губотуправу под дом принудительных работ»*. [20]. Дослідниця історії Єлецького монастиря монахиня Вероніка (Терехова) писала, що документальних свідчень про масштаби організації концтабору на території святої обителі не збереглося. З усних переказів їй стало відомо, що в'язнів утримували у печерах під Петро-Павлівською церквою.

А на селі почалася пролетаризація. У селян відбиралося все – від реманенту, домашньої худоби, птиці до останньої зернини. Чернігівські більшовики керувалися промовою Леніна на I Всеросійській нараді з питань партійної роботи на селі, з якою він виступив 18 листопада 1919 року. На ній були присутні представники всіх губернських, багатьох повітових і деяких волосних комітетів партії більшовиків. Ленін наголошував: *«Среднее крестьянство, несомненно, привыкло к одиночному хозяйству.*

Это – крестьяне-собственники, и хотя земли у них пока нет, хотя частная собственность на землю уничтожена, но крестьянин остается собственником, главным образом, потому, что у этой группы крестьян остаются предметы продовольствия. Средний крестьянин производит продовольствия больше, чем ему нужно, и таким образом, имея хлебные излишки, он становится эксплуататором голодного рабочего. Но крестьянин, который эксплуатирует благодаря тому, что имеет излишки хлеба, – наш противник. Обязанность удовлетворить основные нужды голодной страны есть государственная обязанность. Но крестьяне далеко не все понимают, что свободная торговля хлебом есть государственное преступление. «Я хлеб произвел, это мой продукт, и я имею право им торговать», – так рассуждает крестьянин, по привычке, по старине. А мы говорим, что это государственное преступление. Свободная торговля хлебом означает обогащение благодаря этому хлебу, – это и есть возврат к старому капитализму, этого мы не допустим, тут мы будем вести борьбу, во что бы то ни стало» [21].

З таким ставленням до них українські селяни не могли змиритися. Спалахнули селянські повстання і масовий повстанський рух на Чернігівщині. Із членів численних осередків «Союзу хліборобів-власників» створювалися антибільшовицькі загони самооборони. Найактивнішими вони були в Сосницькому, Козелецькому, Городнянському, Новгород-Сіверському, Борзнянському, Прилуцькому, Бахмацькому повітах. З 1920 року у Новгород-Сіверському повіті діяли загони Шуби, Ващенка, Артамонова і Левадного. У Ніжинському, Бахмацькому, Ічнянському та Іваницькому повітах – загони Ангела, Шекери, Сапона, Лося і Третяка. В Остерському повіті – Кузнецова. В Новобасанському – Ромашка. Загони мали у своєму складі до 5 тис. людей. З 1918 по 1932 рр. на Чернігівщині відбулося 32 селянських повстання. Найбільша кількість припадає на 1918–1924 рр. – 23. Двадцять три стихійні виступи селян відбулися у 1928–1932 рр. Дванадцять з них – з фізичною розправою над радянським керівництвом [22].

За цими цифрами стоять живі люди. Лише кілька прикладів. Григорія Прохоровича Горбатенка та сімох жителів с. Бутівка Сосницького району, учасників місцевого збройного антибільшовицького повстання, що відбулося стихійно в березні 1920 року, засуджено до розстрілу. Жителя с. Зазим'є Остерського повіту Євдокима Марковича Барбона засудили до п'яти років ув'язнення в концтаборі за участь у місцевому антибільшовицькому повстанні, що відбулося стихійно весною 1921 року. До розстрілу – жителя Борзни Іларіона Абрамовича Луценка як учасника місцевого антибільшовицького збройного повстання 1919 року і члена «Воронківської банди», причетної до вбивства трьох міліціонерів у 1920 році. Амністований V Всеукраїнським з'їздом рад – смертний вирок замінений на п'ять років ув'язнення в концтаборі. Житель м. Ічня Федір Данилович Палагута і ще тридцять чотири особи із навколишніх сіл предстали перед Чернігівським губернським судом як члени підпільної повстанської організації «Патріотичне кубло», що здійснювала погроми пунктів хлібозаготівлі, поширювала антибільшовицькі відозви, мала стосунки із залишками збройних формувань уенерівських отаманів Ангела, Скубана та Скрипченка. Надзвичайна сесія губернського суду засудила одинадцять осіб до розстрілу, решту – до різних строків ув'язнення в концтаборі. Голову уенерівського повстанського комітету в с. Браниця Ніжинської округи Пилипа Сергійовича Циреня, його заступника Павла Івановича Опенька, місцевого отамана Панкрата Дем'яновича Хижняка та ще 26 жителів села судили за те, що у 1919-1924 рр. вчиняли самосуд над злочинцями, репресії проти представників більшовицької влади і збройний опір учасникам чекістсько-військових операцій, а також сприяли масовому піднесенню національної свідомості на культурній і церковній нивах. Чотирьох засуджено за вироком Чернігівського губсуду до розстрілу, заміненого на десять років позбавлення волі. П'ятнадцять осіб отримали строк від семи місяців до двох років, а решту звільнено з-під варті за недоведеністю провини [23].

У березні 1919 року спецам Особового відділу 1-ї української радянської армії вдалося викрити петлюрівського резидента Ксенію Сперанську, яка була пов'язана

з київським підпіллям. Вона намагалася знищити важливі документи, але їй це не вдалося. Особисти змусили Сперанську розповісти про «гнізда петлюрівських шпигунів і заколотників». Відбувся арешт редактора газети «Трибуна» лікаря Бійського, який направляв у Чернігівський повіт диверсантів для руйнування залізничних колій і телеграфу.

У липні-серпні 1919 року завдяки місцевим комуністам чекісти розкрили у селі Івашківка Городнянського повіту розгалужену змову. Заколотників очолював місцевий житель, колишній офіцер Онищенко. Загін складався із 500 людей, які відмовилися з'явитися на мобілізацію під впливом агітації заможних селян. Так вважали чекісти. Військовим табором стали у селі Хрипівці. Із Тупичівської волості прибула для них зброя. На всіх дорогах виставили застави. Проте шістдесят піхотинців і двадцять кіннотників під командуванням голови Городнянського виконкому рушили у Хрипівку. Безпорядки були ліквідовані без кровопролиття. Новобранці прибули на мобілізацію. А чекісти стали більш упевненими в тому, що в повіті діє контрреволюційна організація. «Допитливі» сільські бідняки з Івашківки з місцевими комуністами допомогли чекістам розкрити в їхньому селі групу, яка була частиною Чернігівської губернської підпільної організації денікінського спрямування під проводом полковника Пікуса. У ході розслідування виявилось, що івашківська група входила до складу Тупичівської волосної контрреволюційної організації, якою керував студент-медик Карл Лайкс-Шантель із Чернігова (його вбили, коли намагався втекти). Під приводом медичної практики він оселився в Терехівці Чернігівського повіту. Звідси виїздив по селах і створював повстанські групи у Городні, Івашківці, Куликівці, Тупичеві, Вихвостові, Хрипівці, Петрушині, Звеничеві, Седневі, Терехівці, на хуторі Глібівка. Найближчими помічниками Лайкс-Шантеля були колишні офіцери Н. М. Панченко із Чернігова, Онищенко (керівник спротиву мобілізованих у Хрипівці) і П. Е. Тищенко з Вихвостова, заможні селяни (куркулі) П. Я. Шик, Ф. І. Качний із Івашківки, А. Довгопол із Тупичева і С. Кашко із Куликівки, гімназист А. Н. Гвинтівка із Городні, син священика М. А. Митропольський із Тупичева. Чекісти виявили у заарештованих багато зброї і боєприпасів, список осіб, яких планувалося вбити в разі захоплення Чернігова. Близько сорока учасників заколоту за вироком ревтрибуналу були розстріляні [24].

У серпні 1919 року Секретний відділ ВУНК розкрив у Києві петлюрівську підпільну групу, яка готувала державний переворот і захоплення влади. У підпільників виявили листи, польові карти, гвинтівки, іншу зброю. Із листів з'ясувалося, що заколотники були тісно пов'язані з антирадянськими загонами Зеленого, Ангела, Соколовського. Серед документів чекісти знайшли наказ головного штабу петлюрівських військ на ім'я отамана повстанських військ на Чернігівщині Ангела. На нього покладалися дії на підтримку перевороту, що готувався у Києві. Одночасно військовики мали захопити Бахмач, Крути і Гребінку та утримувати їх до підходу повстанців із Києва. Однак ці плани були зірвані чекістами. У Конотопі існувала підпільна петлюрівська організація, яка працювала у співдружності із підпільниками Борзни і Гомеля. Їшла підготовка до збройного виступу проти радянської влади. Планувався на шосту годину ранку 30 березня 1919 року. Трагічний випадок обірвав намір повстанців. Напередодні вночі на вокзалі Конотопа патруль затримав зв'язкового. Під час обшуку у нього знайшли відповідні документи. Чекісти приступили до ліквідації повстання. Їм вдалося всіх підпільників заарештувати [25].

За дослідженнями П. М. Ісакова, кандидата історичних наук, доцента кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби, у 1919 році загалом у Полтавській, Чернігівській та Харківській губерніях діяло не менш ніж 57 повстанських загонів (21745 бійців) [26]. Лише у липні 1919 р. на Чернігівщині відбулося 12 повстанських «контрреволюційних» виступів. У квітні 1920 р. – 19, а у травні – три [27].

У 1921 році розпочався так званий перехід до мирного будівництва. Громадянська війна зруйнувала не лише людські життя, побут і сімейний уклад людей. Вона звела нанівець скромні промислові підприємства Чернігівської губернії. У Чернігові при-

пинили роботу чавуноливарний, клінкерний, оцтовий, пивоварний заводи. Майже в двадцять разів скоротився випуск кустарних промислів. Рідко ходили поїзди. Не діяли пристані Чернігова, Остра, Макошина. У губернії на 30-40% зменшилися посівні площі, майже вдвічі знизилася урожайність. Не вистачало хліба, жирів, солі, одягу, взуття. І тим не менше Чернігівський губком партії не засудив розпорядження ЦК КПУ і ВУЦВК від 4 липня 1921 року про відправлення для російської Півночі щоденно по три вагони хліба [28].

З 1921 до 1932 р. комуністи займалися чисткою своїх рядів, боролися з опортуністами, троцькістами, а чекісти – з ворогами радянської влади. У 1928 р. ними ліквідовані групи «Народна воля» – «Набат», яку організував у Глухівській окрузі місцевий учитель М. Медведь. «Головну скрипку» в організації грала вчительська молодь Чернігова, Ніжина, Глухова, Харкова, Києва, звідки на Чернігівщину було завезено 150 анархістських листівок антибільшовицького змісту [29]. У 1931–1933 рр. прокотилися судові процеси над учасниками повстанських організацій на території Чернігівщини. Серед обвинувачених Я. Г. Рябченко – уродженець і житель Тупичева Городнянського району як керівник такої організації. Селяни Корюківського та Менського районів під проводом С. І. Мосола, які здійснили збройний напад на Олександрівську сільраду Корюківського району, колгоспні майстерні, на окремих радянських активістів. Житель села Самсонівка Корюківського району І. С. Моллох – керівник повстанської організації «Вільне козацтво». А. Н. Кириченко із села Калюжинці Срібнянського району обвинувачувався в контрреволюційній антирадянській агітації, у заклинах «хліб не здавати, а ховати, щоб при обшуках не знайшли». Л. А. Потоцький та інші жителі Ріпок – у саботуванні хлібозаготівлі та скоєнні терактів проти представників радянської влади [30].

Усіх учасників повстанських груп та загонів чекісти відносили до політичних банд. Наприклад, у Менському районі було до десяти таких угруповань. Останнє було ліквідовано у 1934 році. Ліквідація причетних до повстанських загонів та пропагандистів повстанських ідей тривала і в наступні роки. Так, безробітний із Чернігова Я. Є. Абламський (1892), уродженець села Андріївка Чернігівського району, був заарештований у квітні 1935 року за висловлювання контрреволюційних повстанських ідей. Через три місяці його випустили. Колгоспника Г. М. Авраменка (1899) із села Берестовець Борзнянського району заарештували у березні 1938 року за участь у діяльності антирадянського куркульського угруповання з вироком – вища міра покарання. У цьому ж було обвинувачено одноосібника К. Л. Акуленка (1889) із села Кархівка Чернігівського району. Його заарештували у лютому 1938 році, а в травні розстріляли у Чернігові. Бухгалтер із Чернігова В. К. Бажанов (1904) опинився за ґратами в липні 1938 року за участь у діяльності антирадянської націоналістичної повстанської організації та шпигунство і розстріляний. Колгоспник П. І. Басанець (1886) із села Кукшин Ніжинського району заарештований у квітні 1938 року. Звинувачення теж саме, що й у бухгалтера В. К. Бажанова. І через місяць розстріляний [31].

29-30 червня 1941 року, коли вже йшла війна, у тюрмах Чернігівської області утримувалося 1369 в'язнів. На 1 липня їх уже було 1500 (привозили з місць). Для евакуації інтернованих до тюрем необхідно було 52 вагони [32]. За документальними даними на 21 липня 1941 року з Чернігівської в'язниці було евакуйовано 700 утриманців на станцію Кустанай. Чи доїхали вони до казахстанського міста, невідомо. Із тюрми Прилук 250 людей відправлено на станцію Сизрань. Із Новгорода-Сіверського і Городні – відповідно 256 і 190 в'язнів на станцію Златоуст. Їхня подальша доля також невідома. Станом на 10 серпня 1941 року в тюрмах Чернігівської області залишалось 666 людей [33]. 4 серпня 1941 року всіх злочинців із загальної і внутрішньої тюрем Чернігова у кількості 684 людей погнали етапом пішки на Люботин. З них 260 приречених до вищої міри покарання (ВМП). У селі Терки Сумської області було виконано вирок по відношенню до 97 політичних: їх розстріляли. У Сумах знищено 108 людей із присуджених до ВМП [34]. Скільки було серед них учасників або пропагандистів антибільшовицького повстанського руху, невідомо. Адже термін «політичний в'язень» мав багато відтінків.

Так трагічно і криваво завершився двадцятирічний етап боротьби чернігівців проти свавілля влади, яка називала себе народною.

Яка ж причина того, що Україна втратила свою незалежність сто років тому? Відповідь можна знайти у свідченнях безпосередніх учасників тих далеких подій. Нашу увагу привернули три історичні постаті, які відігравали в долі України не останню роль, – Лев Троцький, Михайло Шкільник і Петро Краснов.

У 1920 році Л. Д. Троцький склав «Інструкцію агітаторам-комуністам на Україні». Він виголосив її у промові перед курсистками, яких відправляли на українську територію для проведення агітаторської роботи. Народний комісар сказав, що першим кадрам у 1917 році було легко працювати. Вони підривали довіру українських селян до Центральної Ради і Генерального Секретаріату. Достатньо було натякнути, що цей уряд складається лише із генералів, як українські селяни остаточно відмовлялися від бажання підтримувати Центральну Раду. Під час другого походу в Україну вести агітаторську роботу було набагато складніше. Готувалися воювати з гетьманом Скоропадським, а довелося мати справу з Петлюрою. Необхідно було очорнити його в очах повстанців. Це було важке завдання. Адже Петлюра уславився поваленням гетьмана, передачею трудовому селянству України всієї землі без викупу і негайним скликанням трудового конгресу. Але, наголосив Троцький, допоміг випадок із полковником Болбочаном, який зрадив повстанців і перейшов на бік Денікіна. Агітаторам була дана вказівка пояснити цей перехід тим, що Петлюра скинув гетьмана, аби самому стати гетьманом. А самостійна Україна – це гетьманщина, це Петлюра, який охороняється від українського трудового народу німецькими штиками. Селяни повірили такій пропаганді. *«Спалахнули народні повстання проти Петлюри, і його армія майже вся була знищена без жодних зусиль з боку Червоної Армії. Ось що означають хороші агітатори»*, – констатував Троцький. Третій похід в Україну найскладніший, сказав народний комісар. Складність полягає в тім, що проти радянської влади повстало сите селянство (тобто куркулі). Селяни зненавиділи комуну, чека, продовольчі загони, комісарів до глибини душі. У кожному з них прокинувся вільний дух запорозького козацтва і гайдамаків. Але українці довірливі і поступливі, у них відсутнє розуміння того, що необхідна постійна міцна згуртованість всіх членів держави не лише під час війни. Тому українці рано втратили самостійність. Жили або під Литвою, або під Польщею, або під Австрією і Росією, становлячи собою дуже цінну частину цих держав. Ці побутові особливості характеру українців необхідно пам'ятати кожному агітатору, і успіх буде забезпечений. Останніми напутніми словами Троцького були наступні: *«Пам'ятайте також, що так чи інакше, а нам необхідно повернути Україну Росії. Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, солі, Чорного моря Росія існувати не може: вона задихнеться, а з нею і радянська влада, і ми з Вами. Ідьте же на роботу, важку, відповідальну роботу»* [35].

Викинутий Сталіним за межі Радянського Союзу, Троцький оселився у мексиканському місті Койоакан, де багато чого переосмислив. У серпні 1939 року він писав: *«Ніде утиски, чистки, репресії і взагалі всі види бюрократичного хуліганства не мали такого вбивчого розмаху, як в Україні, у боротьбі зі стійкими підґрунтовими прагненнями українських мас до більшої незалежності та свободи. Для тоталітарної бюрократії Радянська Україна перетворилася на адміністративну частину економічного цілого та військового базису СРСР. Сталінська бюрократія будує, щоправда, пам'ятники Шевченкові, проте для того, аби міцніше притиснути цими пам'ятниками український народ та примусити його мовою Кобзаря славити кремлівську кліку гвалтівників»* [36].

Михайло Шкільник [37], урядовець міністерств УНР, був свідком революційних подій із середини і з боєм сприйняв поразку визвольних змагань. Намагався знайти їхню причину. Він відчув усю тяжкість агітаційної роботи, на яку напучував молодих курсисток Лев Троцький. Михайло Шкільник писав: *«Ця підступна пропаганда отруйних утопійних гасел, киданих Ленінім і його товаришами, не була без успіху: нищила мораль, дисципліну і вірність наших вояків на фронті та заплілі, серед населення ширила безлад, анархію, безчинства в соціальному, політичному і господарському житті. ... Військові частини, що недавно ще рвалися до Києва боронити українську*

державу своєю кров'ю і трупами, відмовляли в послуху йти на фронт проти большевицької армії, що наступала на українську державу, грабуючи і мордуючи населення та касуючи всякі здобутки волі й усамостійнення від Росії. Большевицька пропаганда була найгіршим і найбільш небезпечним для України середником боротьби; Центральна Рада недооцінювала тої небезпеки та не створила апарату для належної протиакції» [38]. На думку М. Шкільника, Центральна Рада несла відповідальність не лише за відсутність протидії російській пропаганді, а й за те, що в існуючих обставинах не змогла подолати до кінця безліч тягарів у зв'язку з адміністрацією та обороною країни. Ще одна причина поразки визвольних змагань в Україні полягала в тому, як вважав М. Шкільник, що гетьман Скоропадський не був «великим творцем української армії і будівничим самостійної української держави». Большевики кидали проти України свої найкращі військові частини регулярної армії (піхота, кавалерія, артилерія, кулеметні команди), а також найбільшовиченіші полки, які несли безлад і повну анархію, грабували населення. Але гідного спротиву з української сторони не отримували.

Навряд чи М. Шкільник зустрічався з російським генералом від кавалерії, отаманом Всевеликого Війська Донського Петром Миколайовичем Красновим, автором спогадів «Всевеликое войско Донское» [39]. Але дивним чином їхні погляди на гетьмана П. П. Скоропадського як на творця української армії збіглися. «У гетьмана армії не було, – писав П. М. Краснов. – Немцы мешали ему создать таковую. Они боялись осложнений, они оккупировали Украину для своих целей, и им украинская армия была не нужна. Украинские верхи, посаженные волею немцев, боялись объявлять мобилизацию и собирать армию: большевизм был слишком силен в низах, и такая армия могла легко попасть под пропаганду большевиков или быть увлеченной авантюристами, коих много бродило тогда по Украине. Гетман и его приближенные считали, что в то время можно было рассчитывать только на немцев, а если уже придется создавать армию, то создавать ее на особых началах из вольнонаемных добровольцев, набираемых из крестьян-собственников. Создавались в Киеве из молодых земельных собственников прекрасная дивизия «сечевых стрелцов», были офицерские батальоны и нарядный Сумской гусарский полк, но это были тысячи человек, когда для защиты Украины и для борьбы с большевиками требовались сотни тысяч» [40].

Навіть ці приватні свідчення лише трьох політичних і військових діячів дають зрозуміти, що національно-визвольні змагання в Україні у цілому і на Чернігівщині зокрема потерпіли поразку з кількох причин: відсутність з боку української влади відчутних протидій більшовицькій пропаганді утопічних ідей; неможливість можливо-владців об'єднати всіх членів держави, аби зберегти тендітну самостійність України; стихійність повстанського руху, який не був об'єднаний, не мав єдиного керівного центру і одностайного плану дій; боротьба за владу і внутрішні чвари; нечисленність загонів армії УНР. Були й інші причини, але вони виходять за рамки теми даної статті.

1. Революция на Украине по мемуарам белых. – К., 1990. – С.84.
2. <http://dokumentika.org/video/kto-zaplatil-leninu-2004-rus>
3. Там само.
4. В. І. Ленін про Україну. – К., 1977. – Ч.ІІ. 1917-1922. – С.17-18.
5. Там само. – С.. 22.
6. Там само. – С. 37.
7. Там само. – С. 38.
8. Там само. – С. 38-39.
9. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне. В 3-х т. – М. – Л., 1932. – Т.3. – С. 79.
10. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне. В 3-х т. – М., 1924. – Т.1. – С.146-147.
11. Крути. Січень 1918 року : док., матеріали, дослідж., кіносценарій / Іст. - культурол. т-во «Герої Крут» ; упоряд. Я.Гаврилук. – К. : Просвіта, 2010. – 880 с.; Бій під Крутами в національній пам'яті : зб. док. і матеріалів /упоряд. : О.М.Любовець та ін.

- К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 288 с.; Сорока Ю.В. Біл під Крутами /Ю.Сорока. – Х. : Фоліо, 2014. – 118 с. – (Знамениті події історії України); Файзулін Я., Гінда В. «В 300 шагах от поезда их расстреляли разрывными пулями» : про езекуцію під станцією Крути 29 січня 1918 року збереглися свідчення в більшовицьких документах // Файзулін Я., Гінда В. Україна у вогні минулого століття : постаті, факти, версії / Ярослав Файзулін, Володимир Гінда. – Х., 2015. – С.147-156 та ін.
12. Круцик Р. М. Народна війна, 1917-1932 : путівник до експозиції [Київського товариства «Меморіал» ім. Стуса] / Роман Круцик. – К., 2011. – С. 20.
13. Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов (1917-1919 гг.) : сб. док. и материалов / сост. : Г. П. Петрова, И. И. Рабинович, Е. П. Тессен. – Чернигов, 1957. – С.72-74.
14. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне. В 3-х т. – М. – Л., 1932. – Т.3. – С. 60, 64.
15. Там само. – С. 87.
16. Там само. – С. 88.
17. Там само. – С. 102.
18. Краинский Д. В. Записки тюремного инспектора /Дмитрий Краинский ; сост., предисл., прим. О. В. Григорьева, И. К. Корсаковой, С. В. Муценко, С. Г. Шевченко; ответ. ред. О. А. Платонов. – М.: Ин-т рус. цивилизации, 2016. – 896 с.
19. Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1919 г. [Электронный ресурс] / Упр. делами Совнаркома СССР. – М., 1943. – С.327-332. – Режим доступа: <http://istmat.info/node/37918>
20. Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь: ист. очерк / сост. монахиня Вероника (Терехова). – К., 1999. – С.68.
21. Ленин В. И. Полн. собр. соч. – Т. 39. – С.315.
22. Круцик Р. М. Народна війна, 1917-1932 : путівник до експозиції [Київського товариства «Меморіал» ім. Стуса] / Роман Круцик. – К., 2011. – С. 149, 155.
23. Репресії проти учасників антибільшовицького руху в Україні (1917–1925 рр.): анот. покажч. арх. кримінальних справ «Основного» фонду архівів тимчасового зберігання регіональних органів СБУ / упоряд. В. М. Василенко. – Харків, 2015. – С. 156-159, 161.
24. Голинков Д. Л. Крушение антисоветского подполья в СССР (1917-1925 гг.). – М., 1975. – С.399-403.
25. Там само, с. 400.
26. На бій за волю. Перемога через поразки : Україна у війнах і революціях 1914-1921 років /автор. кол. : А.Руккас, М.Ковальчук, А.Папакін, В.Лободаєв. – Х., 2016. – С. 348.
27. Там само. – С. 331-332.
28. Білоконь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.) : джерелознавче дослідження / Сергій Білоконь. – Дрогобич, 2013. – Т.2. – С. 128-129.
29. Савченко В.А. Розгром анархістського руху в Радянській Україні (1927-1929 рр.) / Віктор Савченко // Укр. істор. журн. – 2017. – №1. – С.90-91.
30. Голодомор 1932-1933 років в Україні за документами ГДА СБУ : анот. довідн. /Людмила Аулова, Василь Даниленко, Валентина Лавренюк ; відп. упоряд. В.М.Даниленко. – Львів, 2010. – С.138-139,143-144,151,156, 188.
31. Реабілітовані історією. У 27-ми т. Чернігівська область / упоряд. : О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко. – Чернігів, 2010. – Кн. 2. – С. 596, 598, 600, 606, 646, 662.
32. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953 : докум. і матеріали: у 2-х кн. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 240-241.
33. Там само. – С. 266-267.
34. Там само. – С. 278.
35. Десять заповідей від Льва Троцького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/SOCIETY/desyat_zapovidey_vid_lva_trotskogo.html
36. Троцький Л. Про українське питання [Електронний ресурс] / Лев Троцький

// Українська правда. – 2013. – 20 листоп. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/20/139689/>

37. Михайло Шкільник (1891-1972) – видатний юрист, громадський й політичний діяч. За часів Української Народної Республіки працював спочатку в Міністерстві економіки та торгівлі, а пізніше очолював Департамент консульської служби в Міністерстві закордонних справ. Після повалення УНР М. Шкільник повернувся до Західної України, де працював суддею у місті Перемишляни. Після Другої світової війни емігрував до Канади. У Торонто вийшли друком його мемуари «Україна в боротьбі за державність у 1917-1921 роках».

38. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917-1921 рр. : спомини і роздуми / упоряд. В. Верстюк. – К., 2016. – С. 121.

39. Петро Миколайович Краснов (1969-1947) – монархіст, видний діяч антибільшовицької боротьби. Після закінчення громадянської війни емігрував до Німеччини. До війни писав книги і спогади. Навесні 1944 р. обійняв пост начальника Головного управління козацьких військ у Німеччині. У червні 1945 р. англійське командування видало його разом з тисячами козаків і козацьких офіцерів СМЕРШу. У січні 1947 р. страчений у Лефортовській тюрмі.

40. Краснов П. Н. Всевеликое войско Донское [Электронный ресурс] / Петр Краснов // Начало гражданской войны. – М. – Л., 1926. – Т.3. Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. – С.161. – Режим доступа: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/9347-elektronnaya-biblioteka-gpib>

Автором статті затрагується мало изученная тема борьбы разных слоев населения Черниговской губернии против власти, которая насильственным путем в 1917 году разрушила привычный уклад жизни, бросив тысячи людей в водоворот гражданской войны. Это сопротивление практически длилось почти до начала Второй мировой войны. Поэтому триумфальной поступи советской власти, о которой позже писали историки и краеведы, в Черниговском крае не было. Лишь за период 1917–1932 гг. в области действовали 137 повстанческих отрядов. В следующие годы происходили одиночные выступления.

Ключевые слова: Ленин, большевики, Центральный Совет, Украинская Народная Республика, повстанческое движение, Чрезвычайная Комиссия, Лев Троцкий, Михаил Шкільник, Петр Краснов.

Ljudmila Studionova Anti-Bolshevik resistance in Chernihiv region 1917-1938

The author of the article breaches the little-studied theme of the struggle of various strata of the population of the Chernihiv province against the authorities, which by violent way in 1917 destroyed the usual way of life, throwing thousands of people at the edge of the civil war. This resistance practically lasted almost before the Second World War. Therefore, in the Chernihiv region there was no triumphal procession of Soviet power, which was later written by historians and ethnographers. Only during the period 1917-1932 there were 137 insurgent detachments in the region. In subsequent years there were isolated performances.

Keywords: Lenin, Bolsheviks, Central Rada, Ukrainian People's Republic, rebel movement, Extraordinary Commission, Lev Trotsky, Mikhail Shkilnik, Petr Krasnov.